

Midőn lángra lobbant a gonoszság

Inkvizíció. Ha e kifejezést halljuk, beleborzongunk. Noha szerencsére nekünk nem kellett átélnünk, akarva-akaratlan mégis bevillan – többnyire a filmek, regények révén – valamiféle kegyetlenséget, rendszert értelmetlen vasszigort, vallatást igénybe vevő, rideg papok intézte ítélkezési procedúra. A hitbéli hovatartozási érzet megerősítése során és/vagy amellet ma rendre kimarad e már-már istentelen tettek felemlegetése – bár talán helyesebb megtévelyedésről szólni. Pedig szükséges szólni róla, nem szabad átbeszéletlenül hagyni az ilyen tetteket. Sokan sokfélét írtak e sokrétű témakörben. Én jelen sorok közt javarészt a legbizarrabb spanyol inkvizíciót taglalom. De a bűnösség képének teljesebbé válása végett helyenként ki-kitekintek másfelé is. Leginkább viszont a kulturális értékek észellenes elpusztítását helyezem górcső alá, de helyszűke miatt természetesen a teljesség igénye nélkül.

Valójában időszámításunk kezdetétől, sőt kétségkívül korábbról része volt az emberiségnek üldöztetésben. Néro császár a keresztényeket okolta s üldözte a Róma nagy részét felemésztő i. sz. 64-es tűzvész miatt. 112 körül Traianus császár is „elvárta”, hogy megbüntessék azokat, akik nyíltan kereszténynek vallották magukat. Amint elfogadottá lett a kereszténység, ők kezdtek üldözni: 258-ban Valerianus prefektus megégette Szent Lőrincet. 391-ben I. Theodosius betilt minden nem kereszténynek vélt vallásgyakorlást, így az arianizmust, vagy a nesztorianizmust. II. Theodosius 438-ban már halállal sújtható szentégtörésnek nyilvánította ezen vallásokat. Plusz adalékként két sokatmondó érdekesség: már 730–849 között ezer meg ezer szobor és festmény vált vallási alapon a képüldözés áldozatává. És már az ókorban is voltak könyvégetések, ezek legismertebbjei közül való a Csin Si Huang-ti császár által levezényelt. Dinasztiaalapítóként az egyesült Kína első vezetőjeként minden korábbi könyvet s emléket igyekezett megsemmisíteni; olyannyira félt a múlttól, hogy akkor is halálraítélt valakit, ha az a régi bölcsektől idézni merészelt. Nem is nagyon marad fenn sok írott forrás a korábbi időszakból.

Tényleges inkvizíció négy volt. A középkorban a 11. sz.-tól az egyház igyekezett kötelezni az uralkodókat a nem keresztények üldözésére. 1184-ben született meg az a pápai bulla, az Ad abolendam, amely a dél-franciaországi albigenes eretnekmozgalom ellen irányult. Igaz, már ezt megelőzően (1022 és 1034) lezajlottak az első kivégzések Orleánsban és Milánóban. 1230-tól a domonkos rendiekből kerültek ki azok, akik lefolytatták az inkvizícióval kapcsolatos vallatásokat, pereket. E században Németországban és a skandináv államokban is megjelent az inkvizíció. Ami nagyon érdekes, Angliában

sosem vert gyökeret, legalábbis hivatalosan, hiszen azért ott is sokakat kivégeztek boszorkányság meg egyéb vádak miatt: e tetteket jogerősen támogatta az 1401-ben íródott eretnekégetést engedélyező törvényük. Következett a spanyol inkvizíció. Idővel üldözési áramlat alakult ki a szomszédos Portugáliában. Majd következett az eredetileg csupán az egyház hatalmát és tekintélyét megőrizni hivatott római, ám itt is akadtak bőven túlkapások.

Meglepő, de kegyetlenül inkvizítorkodott többek közt a magyarok török elleni harcában, Nándorfehérvárnál is szerepvállaló olasz teológus, Kapisztrán Szent János: fennmaradt iratok szerint volt, akit lovakkal szaggattatott szét, máskor Firenzében három napon át „lassan pörkölt” valakit. III. Pál pápa 1542-ben bíborosokból s más „fontos” személyekből testületet (a Szent Hivatal Kongregációja, avagy a Felügyelő Testület) hozott létre a hit megőrzésére és a téveszmék felkutatására. Ugyanő nevezte át később szükségből az inkvizíciót „Szent Officiumnak”, magyarán Szent Kötelességnek. Néha (1452-ben pl. Nicoló da Verona ördögűző esetében) előfordult, hogy a máglyára szántat kiszabadította a nép. Idézett esetben a nép Achille Malvezzi johannita rendi barát szavára hallgatva döntött a szabadító akció mellett. Mi több, néhány nagyobb tekintélyű egyén önerőből is képes volt a szökésre, ilyenkor megesett, hogy a meglógott illető valamely szobrát égették el. A bűnösnek vélték sorába tartozott pl. Nostradamus; mivel megjósolta II. Henrik francia király halála formáját, perbe fogták a király megátkozásáért, de a büntetést valahogy megúsza, rá utaló nyom legalábbis nem maradt. Boromeus Károly milánói bíboros 1565-ös glosszája szerint nem szabad csendéletet festeni szent képekre, mert elvonja a figyelmet, felhívja továbbá a püspökök figyelmét, átvizsgáláskor okítsák ki a festőket, mely témáktól óvakodjanak. A bolognai Annibale Carraccinak Gabrielle Paleotti érsek 1589-ben szemére veti a „meztelen felsőtest” ábrázolását mitológiai/vallásos képein, mint a Vénusz és Adonisz. 1616-ban történt, hogy elítélték a nézetet, miszerint a Föld kering a Nap körül, így „nem csoda”, hogy a hírhedt Tiltott Könyvek Listájára egyebek mellett felkerült Kopernikusz *De Revolutionibus Orbium Coelestiuma*. A 17. sz. elején bebörtönözték a bolognai tudós Ullisse Aldrovandit, mert – a világon elsőként, és ezzel megteremtve az embriológia alapjait – kottlós alatt lévő tojáson végzett megfigyeléseket. Az azóta boldoggá avatott II. János Pál pápa 2000. március 12-én a Vatikánban szentmisén ismerte el egyháza hajdani bűneit.

Nézzük Spanyalföldet. Amint IV. Henrik halála után (1474. dec. 2.) nővére, Izabella lépett Kasztília trónjára, majd tíz évre rá Ferdinánd elfoglalta a szomszédos Arragóniát, megszületett Spanyolország. Ők ketten 1469-ben kötötték össze életüket. Odaadó keresztényként úgy érezték, ki kell üzniük a zsidókat. (Tudni kell, már korábban, 1464–1465-ben is létezett egy a püspökökhöz címzett spanyolföldi parancs, melyben a zsidó eretnekek felkutatására, megbüntetésére kérték azokat.) Ezen készletüket nagyban támogatta gyóntatójuk, a hírhedtté vált Thomas de Torquemada. Igaz, Alfonse de Espina fráter már öelőtte megírta Fortalicium Fideijét, ami ihletője lehetett a zsidók elleni intézkedéseknek: arról „tudósított”, hogy a zsidók korábban mennyi gaztettet követtek el. Később persze nemcsak a zsidókat, de a boszorkányokat, az ördöggel fajtalanokodókat is üldözték: 1484-ben VIII. Vince pápa bullájában kijelenti, a boszorkányok kártékonyak az egyházra nézve. Magyar vonatkozás: a boszorkányokat már államalapító Szent István regulája és Szent László XI. sz-i törvénykönyve is elítéli fajtalanokodásaik (az ördöggel!), kicsapongásaik miatt. A magyar boszorkányperekről Schram Ferenc írt háromkötetes Magyarországi boszorkányperek 1529–1768 c. művében.

Az említett dominikánus prior, egyébként szintén zsidó Torquemada, az első (hivatalosan 1483-ban kinevezett) főinkvizítor volt az „eszme atyja”. Ediktumában megtiltotta a keresz-

tényeknek, hogy hajlékot és élelmet adjanak a zsidóknak; emellett a kikötőbe érve a menekülők fejenként 1 arannyal is tartoznak a királyi párnak. Az inkvizícióhoz szükséges bullát IV. Sixtus pápa 1478. nov. 1-jei keltezéssel adta ki. A következő, IV. Sándor pápa is dicsérte az elszánt és könyörtelen Torquemadát, aki – mondják az egykorú feljegyzések – sosem evett húst, csak darócruhában járt, de hogy valamelyest bizonyosan félt tettei miatt, bizonyítja, hogy aszkétizmusa ellenére fényűző palotá(k)ban lakott és lépten-nyomon 150 gárdista vigyázta őt. Kidolgozta a fondorlatos inkvizíciós kódexet, amely kikerülhetetlen hurkot vetett az üldözöttek köré: a megvádolt tagadás esetén nemegyszer ugyanúgy máglyára került, mint aki a kínvallatás eredményeképp bevallotta (általában koholt) tetteit. Torquemada a gyerekekre mint eretnekségre hajlamos egyedekre tekintett, akikre csak serdülőkoruk betöltését követően sújthattak le: ezt a fiúknál a 14., a lányoknál a 12. évben határozta meg. Viszont az inkvizíciónak csak a megkeresztelkedettek felett volt hatalma. Titkára feljegyzései szerint 97 321 embert ítél el, 10 220-at elevenen megégettetett, 6 ezernél is többet pedig halála után hajítattott tűzre. A korábbi spanyol inkvizíciós időszakban még sermonak nevezett szertartásból fejlődött ki az auto de fé, magyarul a hitvallás cselekménye, ami arra szolgált, hogy nyilvános szertartásosságával meggyőzze a lakosságot az inkvizíció szükségességéről.

Az aragóniai inkvizíció már a 13. századtól magától értetődőnek tekintette a vagyonek kobzást, ha eretnekség forgott fenn. Volt idő, mikor a vagyon felére tették rá kezüket, de alkalmanként nagyobb tételt is kihalasztottak személyes vagyonokból. Hozományok esetében, ha a nő ítéltetett bűnösnek, az oclaveszett, ha a férfi, akkor amennyiben voltak, az utódokra szállt a vagyon. A vagyonek kobzásoknak sokatmondó bizonyítékai maradtak ránk, még maga Ferdinánd is önkényesen sok mindent lenyúlt egyesektől. Feljegyzés tanúsítja, az eretneknek nyilvánított Micer Regader 1502-es elégetésekor az annak tulajdonát képező vagyonból félszáznál több igazgyöngyöt vett magához. Vagy ott az a szintén az évi granadai eset, mikor egy bizonyos Bernardalla tulajdonában lévő ranollai kertet arcátlanul már akkor lefoglaltatott Juana hercegnő részére ajándék gyanánt, amikor az említett még el se volt ítélve. Bánatpénzekből és bírságokból is sok pénzt beszedtek intézkedéseik során, de meg kell jegyezni, ez a római inkvizícióra nem, csak a spanyolra volt jellemző. A sanbenitó, azaz a vezeklők öltönye olyasmi volt, amit akár egy évig is viselni kellett a vezeklőknek a visszaesés terhe mellett. Ott volt aztán a megbélyegzés olyan formája, amikor szegényszemre kebito viselésére köteleztek embereket, ami egyfajta sárga színű tunika volt, rajta középütt hatalmas vörös kereszttel. Az ilyet viselő megbélyegzettek sorsa szörnyűséggé és kízóan nyomorúságossá vált, mivel kenyérekereseti lehetőséget alig kaptak. Voltak, akiket száműzésre, gályarabságra vagy élethosszig tartó börtönrre ítélték. Elképesztő, de még a kincskeresés is véteknek ítéltetett.

Nem esett még szó a vallatás, kízás gyötrelmeiről, eszközeiről, módjairól: korbácsütés, többnyire kétszáz, akár tizenévesekre is kiróva. A királyi és egyházi fogdáktól sokak szerint rosszabb volt a titkos börtön, a carceles secretas, ám a tények mást bizonyítanak, a rendes bűnügyekben sokkal több kízóeszközt alkalmaztak. Azért a titkos börtönök se voltak híján kíméletlen eszközöknek: szájpecek, karokra és lábakra helyezhető húsbavágó garotte, pié de amigó. Utóbbi egy a nyak köré kötözött, állat feltámasztó vasvilla volt. A mondeza alakja nem ismert, a ráutaló célzások szerint kegyetlen szenvedést okozott. Sokszor inkább csak megfélemlítésre használták a kízás lehetőségét, ilyenkor a vádlottat a kízókamrában anyaszült meztelenül hozzákötözték a potrohoz, vagy az ocalerához, ráijesztés céljából, ami többnyire elég is volt, hogy bevalljon ezt-azt a meggyötört egyén. Tényleges fizikális tettektől kevés híján mentes volt a csak ritkán alkalmazott vergüenza (szégyen): Ennek keretében az illetőt a meztelen felsőteste elé, a pié de amigóra erősí-

tett bűnvádjaival végigvitték a városon, szinte parádéztak vele, ez testileg ugyan nem annyira fájt, de lelkileg bárkit megtört. Érdekeség, hogy szinte mindenkit igen, de terhes nőket nem szabadott kínozni.

A személyellenes rémítő tetteken túl a könyvégetés és a művészetekbe való belerondítás ugyancsak megbocsáthatatlan bűne az inkvizíciónak, mivel határozottan ártott művészeteknek, irodalomnak, tudományoknak. A spanyolok hosszú ideig szó szerint intellektuális fejlődésbeli hátrányt voltak kénytelenek megélni az inkvizíció szülte tevékenységek folytán. Gazdaságilag felbecsülhetetlenül nagy hátrányba kerültek. Most jöjjenek a miértek.

Nem hivatalosan már 1490-ben számos héber bibliát, zsidó vallásos könyvet, Koránt, Tóra-tekereszt, különféle mór kéziratokat tűzbe vetettek; megesett, hogy egyetlen auto de fé keretein belül 6000 a zsidóságot és a boszorkányságot taglaló könyv lett hamuvá. III. Pál pápa 1536-os bullája kiátkozta a pápai engedély hiányában lutheránus könyveket olvasókat. Képzeltük, mily szorongás közepette vett kézbe akkoriban bárki ilyesféle könyvet, ha még olyan nagyság, mint IV. Fülöp is csak engedéllyel olvashatta pl. Guirrciardini írásait. Kiállítottak részleges engedélyeket is, viszont igen ritkán szóltak ezek a könyv megtartásáról, általában csak előre meghatározott könyvek bizonyos ideig való olvasására szóltak; természetesen ezek igénylése és a hozzájutás igen körülményes folyamat volt, mindenesetre ilyet kapott 1614-ben Padre Gullo Savelle néhány angol nyelvű katolikus könyv áttekintéséhez, ahogyan Soma hercegnő egy bizonyos olasz nyelven íródott biblia elolvasására.

Korai formális indexek, ún. „katalógusok” megjelentek már 1540-ben, 1544-ben, 1546-ban, többek között a Louvain Egyetem gondozásában. Spanyolországban minden könyvesboltot, klostrot, egyetemi könyvtárat, magángyűjteményt átvizsgáltak, így a kasztíliai kormányzó, vagy a tudományok nagy tisztelőiként ismert Fra Diego Darina és Don Juan de Morces könyvtárát is. De pl. Arias Montano teljes könyvállományától volt kénytelen megválni. Johanna infánsnőnek a lutheránusoktól való félelme szülte pragmaticája hatására került először listázásra az állami cenzúra bevezetésekor, hogy mely könyveket kell elégetni. Nyomtatás előtt a királyi kamara egy adott titkára átnézett, majd aláírt minden kiadásra váró oldalt. A szigorúan tiltott könyvek listájának első nyomtatott római variánsa az 1550-es évek végéről való (már ez is több száz szerző nevét tartalmazta), de ezt utóbb IV. Pius pápa átdolgoztatta, ebből lett 1564-ben a tridenti Index, amit a Dominici gregis custodiae Domino kezdetű pápai bullával hoztak nyilvánosságra. 11 évvel később már újabb, ismételtén bővített lista jelent meg. Spanyolországban anno még az Escorial könyvtára is vizsgálat alá került: Azok a könyvek, amik nem sértők a vallásra, ámde szerzőjük tiltott, azokat – bár maradhattak – külön szobában kellett tárolni, s csak a főkönyvtáros olvashatta, de ő is csak a főinkvizítor engedélyével. Számtalan remekművet nem tiltottak ugyan be, csak megjelölték és/vagy kihúzták az „ártalmas” sorokat. Imitt-amott megjelölték Cervantes Don Quijotóját is. A kihúzás gyakorlatilag azt jelentette, hogy tinta alá mártott kis kefével átfestették a kényes sorokat, így azok olvashatatlanná lettek; igen ám, de a sok tinta miatt gyakran összeragadtak a lapok, így tettek tönkre sokszor komplett műveket. Ennek dacára is rendesebb megoldás volt ez a rómainál, hiszen mint említettem, nem teljes műveket, szerzőket tiltottak be, csak részleteket javítottak, töröltek. Persze ettől még nem lehetett kelleme a spanyol tiltólistától való félelem nyomasztó felhője alatt könyvet vásárolni, olvasni. IV. Pál pápa 1559. január 5-én adta parancsul Spanyolország minden gyóntatójának, hogy híveiket kérdezzék meg, olvastak-e, avagy tudnak-e valakit, aki olvasott tiltott könyveket. Itt szükséges megemlíteni, a spanyol Indexek nem minden esetben igazodtak a római Indexekhez, amiből olykor összezőrrenések adódtak. Ilyen volt 1555-ben Melchor Cano

esete, aki V. Károly felkérésére igencsak csípős sorokkal ostromozott bizonyos római követeléseket, mire IV. Pál pápa hívatta volna a szerzőt, de a spanyol inkvizíció ellentmondott, kiállt az auktor mellett s nem vette fel Indexébe Cano írását.

Az egész spanyol könyvpiac s általában a kereskedelem és az ipar kínlódott, mert az állandó szekatúra miatt meggyérült a hajóforgalom. Szinte törvényszerű volt, hogy mivel a hajósok, utasok szenvedtek a tüzetes átvizsgálás tortúrájától, lassanként, még ha nem is hoztak volna könyveket, inkább kihagyták úti céljaik közül a spanyol kikötőket: tudniillik egy 16. századi rendelet folytán minden a kikötőbe beérkező könyvesládát (különösen a franciákat, hogy a nép ne értesüljön az ottani forrongó helyzetről) tüzetesen, oldalanként átvizsgálták. Történt mindez annak ellenére, hogy nemegyszer értesítést kapott a király arról is, hogy a kapcsolódó esztelen inkvizíciós kikötői díjszedések, a kikötésért, a rakomány súlya után, azon belül egyes rakományfélék után stb. ijesztőleg hat a külhoni hajókra. Szemléletesek Villareal tengernagy 1648-as szavai, miszerint már 8 éve nem érkezett könyv Bilbao kikötőjébe.

Bizonyos Bartolomé de Robres könyvkereskedőnek 1560 táján egy ízben 40 bála könyvet nézték át, ráadásul könyv per pecsétenként 1 realt is ki kellett fizetnie. Zárójelben, 1614-ben a spanyolok országukat a Szeplőtelen Szűz védőszármányaira bízták, de a Vatikán az eredendő büntől mentes vallási igazságot, dogmát csak 1855-ben ismerte el – emiatt is kialakultak vallásháborúk. Kb. 1648-ban festette Velázquez az első helyi megbotránkozató aktot, a Vénusz tükörrel. 1687-ben a nyomdász Lukás Antonio Bedmart 4 évre számúzták az országból, mert kinyomtatott egy olyan falragaszt, ami a királynak „üzent”. Egy 1755-ös dekrétum Daniel Defoe Robinson Crusoeja egy gall fordítását tiltotta be. 1780–1820 között úgy 300 könyvet tiltottak ki Spanyolországból. Francisco Goya Lucientes rendelésre megfesti a Meztelen Mayát (kb. 1797–1800), majd mivel a megrendelő Manuel Godoy megremeg az inkvizíciótól, megfesteti – a legenda szerint egyetlen éj leforgása alatt – a Ruhás Mayát (kb. 1800–1803) is, mindhiába, mindkettőt lefoglalják; a festő megússza, lévén a király hivatalos festője volt. (A képeken különben valószínűleg a festő egy szeretője látható, bár az egyik új teória szerint a Meztelen Mayán látható póre test Alba hercegnőé, viszont a fejhez egy másik ifjú hölgy szolgált modellül).

Csak 1814-ben 35 napilap és 183 közlöny került tiltólistára. Francisco Royas 16. századi akkoriban ténylegesen durván pajzánnak ható Celestinájából 1640-ben „csak kihúztak” kb. 50 sort, de 1790-ben egészében betiltották. 1787-ben Valenciában szemérmetlen szövegei miatt helyeztek vád alá egy Franciska Lazarus nevű énekesnőt. Ugyanitt 1805-ben indexre tették fajtalanságot leíró tartalma miatt pl. az Il Zibaldone c. könyvet, a Vénusz elcsábítása c. rézkarcot pedig „letörölték” (tisztára karcolták). 1815-ben Madridban egy opera, az El hombre de mal genio y buen corazo szövegét is tüzetesen átnézték a bemutató előtt. Ugyanezen évben s ugyanitt megtiltották a fodrászoknak, hogy a kirakatokban viasz-(hajás)babákat állítsanak ki, mert azok ígésző bájai fedetlenek voltak. A vallásos témájú egyéb alkotások is veszélyesek lehetnek: egyszer kitiltottak 12 fametszetet a passióról, de még Krisztust vagy a Szűzet ábrázoló késeket, borotvákat, órákat, tubákos dobozokat, porcelánokat is lefoglaltak. 1817-ben tüzetesen átolvasták a La Obstacion de un Padro c. színházi mű kéziratát. A festő Juan Rodriguezt Diana c. póre olajképe miatt hallgatták ki, s büntették meg 500 aranyra, ahogy Pasquál Francini is pénzbírságot, ráadásnak rövidebb ideig tartó fogva tartást is kapott két, pucér alakos festménye miatt. Azért is elítélhetek bárkit, ha szeméremsértő képet adott el, mint Santiago Schmidt, aki mellest a porosz nagykövettel üzletelt. Két évvel később másoké mellett a tűzerkapitány Don Luis Monfort könyveit a „szennyes” lapok kitépésével tisztították meg. Talán meglepő, de a ma kapható Playboy-lányos kártyapaklikhoz hasonlók

már több száz éve is voltak – csak hát az inkvizíció idején még büntetés járt a birtoklásukért.

Rádásnak, hogy a világ távoli pontjára is kitekintsünk kicsit, 1562 júliusában Yukatán püspöke, Diego de Landa egy alkalommal legkevesebb 40 maja kódexet vetett tűzre az inkvizíció jegyében. Felbecsülhetetlen pusztítást végzett, hisz pillanatok alatt vált semmivé egy letűnt kultúráról mesélő pótolhatatlan, gyűjteményes információhalmaz.

Az utolsó, 32. pápai Indexet, ki gondolná, alig pár évtizede, 1948-ban adták ki és csak 45 éve helyezték hatályon kívül, mely amúgy nagyjából négyezer művet listázott. Pedig ugye rég letűnt már az igazi inkvizíció kora. Azt is meg kell azonban említeni, hogy időnként megjelentek, sőt sajnos a 21. században is megjelennek új, persze már nem a pápa által jóváhagyott, de attól még – általában valamiféle ideológiai okra hivatkozva, azokat féltve – tiltani hivatott műveket tartalmazó indexek. Pl. a Hitler-érában is kerültek tűzre alkotások: Brecht, Heine, Hemingway művei, versek, regények, drámák, de tudományos munkák is, köztük Einsteiné. A mai ifjúság azon részének, akik a varázslótanonc kalandjaira való elképesztő méreteket öltő rácuppanási lázzal bizonyítják, igenis szeretnek a gyerekek olvasni, ha jó a mű, módfelett furcsán hangozhat, de egyesek rituális Harry Potter könyvégetéseket is rendeztek már, hol máshol, az USA-ban.

Visszakanyarodva, a századokon átívelő pápai és majdan egyéb Indexek sorozata (melyekről igazság szerint néhanap le is kerültek korábban listázottak; ez történt pl. Mary Faustina Kowalska esetében) lényegében bizonyos szerzők, gondolkodók, szerzemények és alkotások időszakosan negatív felhangot kapott jegyzéke. Továbbá bizonyítéka annak, nem mindenkor jó, ha egy alkotó kizárólag a maga feje után megy. Minthogy esetenként szembe találhatja magát ellenzőkkel. Így volt ezzel az idők során a Piroska és a farkas meg számos más mese „szerzője”, Charles Perrault. Továbbá Blaise Pascal, Prohászka Ottokár, Galeotto Marzio, Nostradamus, Giordano Bruno, Auguste Comte, Heinrich Heine, Jean-Paul Sartre, a kimondottan egyházgyűlölő Voltaire, Thomas Hobbes, Defoe, Johannes Scotus Eriugena, Hugo Grotius, Anatole France, Maimonides, Leopold von Ranke, a közgazdaságtani alapvetéseiről ismert John Stuart Mill, George Sand, Victor Hugo, Nikosz Kazantzakis, Ulrich Zwingli, Heinrich Heine, a neves szexológus Theodor Hendrik van de Velde, Honoré de Balzac, Alexandre Dumas, Karl May... Akik ugyan mindösszesen annyit tettek, hogy kiírták magukból a megfogalmazódottakat, esetenként kutakodási, kutatási eredményeiket, ám olyik írásaikkal, néha komplett életművükkel (erre utalt az Indexekben az Opera omnia megjegyzés) valamiért mégis kiváltották a katolikus vezetőség nemtetszését. A témában ma kutatók úgy becsülik, összesen 10 000 könyvet és/vagy teljes életművet tett Indexre a pápaság. Pontos adatok még bizonyosan hosszú ideig nem lesznek kimutathatók, hiszen a 85 km-nyi polcrengeteget megtöltő vatikáni levéltári irathalmazban még sok-sok áruklódó adat lappanghat porosodva. Annyi bizton leszögezhető, a szerzői szabadságon túl minden korban jó az óvatosság.

Amellett se lehet viszont szó nélkül elmenni, hogy az Indexre kerülést szinte érthetetlen módon néha olyan műveknek sikerült elkerülni, amelyek pedig az adott kor egy-egy cenzorában határozott nemtetszést váltottak ki. Ilyen volt Adolf Hitler Mein Kampfja, Adolph Knigge Az emberek közötti illendő viselkedésről c. műve, de itt kell említeni Harriett Beecher Stowe-nak a rabszolgaságot ellenző Tamás bátya kunyhója c. regényét, mely annak dacára maradt végül is „szabad”, hogy egy 1853-as cenzori jellemzés szerint kódolt felhívás volt egy forradalomra, vagy épp Darwin evolúcióelméleti és minden más művét.

Végül még egyszer visszalépve a hajdani spanyolföldre, az 1420-ban született Thomas de Torquemada 18 évnyi munkásságában elejétől ott rejtezett a századokig tartó szörnyű-

ségek minden alapja, amire rásegített csak rá érvényes abszolút felhatalmazása, amivel bármikor Spanyolország igényeihez igazíthatta a szabályokat – mint láttuk eredménnyel. A spanyol inkvizíció lényegében totális ellenőrzését kimerítően szemléltetik még a következők: Az étkezésbe is beleszóltak, amennyiben a keresztényeket is figyelmeztették, mindig legyen otthon kolbászféleség, vagy spanyol-pörkölt, tehát valami olyan étel, amibe elmaradhatatlanul szükséges a sertéshús, és pedíg azért, ha meglepetésszerűen inkvizítor toppanna be hozzájuk, ezzel bizonyítani tudják katolikusságukat. Az 1834-ig tartó spanyol inkvizíció alatt a különféle becslések összevetése szerint 180 000–350 000 főt elítéltek és 16 000–50 000 főt élve elégettek. Feltétlenül hozzá kell tenni azonban, hogy az adatok begyűjtésének mai napig akadozó mivolta folytán e számadatok korántsem biztos, hogy a valóságot mutatják.

A szörnyűségek után akár isteni ítékezésnek is felfogható II. Fülöp spanyol király halála. Az uralkodását az eretnesség elleni harccá formáló, az inkvizíciót valláspolitikai eszközzé tevő király 1598. szept. 13. hajnalán az Escorial egyik aprócska szerzetesi cellájában (igaz ő kérte, hogy oda vigyék) egymagában szenderült jobblétre. Tény, sokkalta több bűnt követett el az évezredek során az ember állítólagos nemes eszmék nevében, mint ösztönöktől, vágyaktól, alantas érdekektől vezérelve. A neokatolikus Graham Greene nézete szerint a keresztény ember a bűnös embernél kezdődik, az ártatlan sose keresztény, ergo a bűn önmagában a kereszténység része, tehát, ha nem lenne bűn, nem lenne kereszténység. Nem tisztem állást foglalni, de a fentiek ismeretében csak remélhetjük, sose lesz még egy inkvizíció. Mert, ahogy a filozófus Karl Popper vélte, az embernek nincs feltétlen szüksége bizonyosságra, ellenben reményre igen – hogy a művészet, a tudomány s az ember, mint olyan, szabadon szárnyalhasson.

Felhasznált irodalom

CHRIST, E., *Héroos españoles de la fé*, Madrid, 1887

FÉRÉAL, M. V. de, *Mystéres de l'Inquisition et autres sociétés secrètes d'Espagne*, Párizs, 1845

HAVAS Károly, *Az inkvizíció története*, Budapest, 1927

LLORENTE, Juan Antonio, *Histoire critique de l'inquisition d'Espagne*, 4 kötet, Párizs, 1817–1818